

Κευρθίδης Αριζοθέης
ἐν Μυριάδῳ - 1929.

Τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» τὴν 20ῆν Δεκεμβρίου ἔ. ἔτ. ἐτέλεσεν ἐν τῇ ἀσφρικτικῶς πλήρει αἰδοῦσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μνημόσυνον φιλολογικὸν τοῦ ἀειμνήστου Ἀριστ. Κουρτίδου, διαπρεποῦς παιδαγωγοῦ καὶ λογοτέχρου Θρακός, μέλους δὲ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν «Θρακικῶν». Κατὰ τοῦτο εἰσηγούμενου τοῦ κ. Φιλίππου Μανουηλίδου προέδρου τοῦ «Θρακικοῦ Κέντρον», ὁμίλησαν συγκινητικώτατα μετ' αὐτὸν κατὰ σειράν ὁ σεβαστὸς κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, ἀκαδημαϊκός, ὁ κ. Δ. Λάμπρας Ἐκπαιδ. Σύμβουλος καὶ παιδαγωγὸς καὶ ὁ κ. Γρ. Ξερόπουλος, ὁ ἐπιφανὴς λογογράφος, ἀπήγγειλε δὲ μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ τέχνης συγκινητικὰ ὁμιλητὰ Λάκης Κουρούκλης τρία τῶν ποιήματων καὶ ἀνέγνωσεν ἕνα τῶν διήγηματων, ὡς δεῖγμα τῆς συγγραφικῆς του ἰκανότητος ἡ κ. Φερένταιο. Κατωτέρω δημοσιεύομεν τὰς ὁμιλίας τῶν ἀγορευτῶν, τοὺς ὁποίους τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» ἐγκρασιᾶν δλοφύχως καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
Κυρία καὶ Κύριε,

ΑΘΗΝΩΝ

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἕνα καθῆκον, ἔσχατος ὀλιβερόν, θὰ μὲ ὑπερχέωνε ν' ἀπευθύνω ἐπιμνημοσύνης ἐπαίνους εἰς τὸν νεώτερόν μου Κουρτίδην, εἰς τὸν ἄνδρα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκατάβλητος θέλησις καὶ τὸ ἀκαταπόνητον πνεῦμα, εἶχον πείσει τοὺς πάντας, ὅτι καὶ τὸ σῶμά του, τὸ ὁποῖον εἶχε στομῶσει τὸ καθῆκον, δὲν ἤθελε τόσον ἑξαφνικὰ ὑποκύψει εἰς τὸ μοιραῖον κτύπημα, δὲν ἤθελε τόσον προῶτως «γυμνωθῆ τοῦ φυσικοῦ τῆς ζωῆς ἢ ἀκαμψῆς του ψυχῆ».

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἡ μακρὰ καὶ ἀδιάσπαστος φιλία μας, ἡ ὁποία ἤρχιζε τόσον ὁμαλῶς καὶ μὲ τόσην φαιδρότητα, θὰ ἐτεσματίζετο τόσον ἀποτόμως καὶ μὲ τόσην τραγικότητα.

Καὶ παρέμεινεν ἀλησμόνητος ἡ ἡμέρα ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦλθε τὸ πρῶτον πρὸς ἐμὲ κρατῶν συστατικὴν ἐπιστολὴν Βυζαντινοῦ φίλου μου. Ἦμουν ὁ πρῶτος Ἑλλαδικὸς τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε. Διέμενα τότε εἰς ἕνα σπιτάκι τῆς ὁδοῦ Ἀκροπόλεως. Μοῦ εἶπε γρήγορα-γρήγορα τὸ ὄνομά του, τὰς σπουδὰς του, τὰς σκέψεις του, τὰς ἀποφάσεις του, τὰς ἐλπίδας του. Τὸν ἤκουσα, τὸν ἐνεθάρρυνα, νέοι δὲ καὶ φαιδρότατοι καὶ οἱ δύο ἐπροτιμήσαμεν νὰ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ ἀνοικτὸν ἔδαφος, διὰ νὰ ἀνταλλάξωμεν περιπατῶντας τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς γνωριμίας μας, ἡ ὁποία καὶ κατέληξεν εἰς φιλίαν.

Διηυθύνθημεν τότε πρὸς τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου. Ἐκεῖ ἤψηλά, ἐσκέφθη, θὰ εἶναι τὸ κατάλληλον σημεῖον, διὰ τὰ αἰσθανθῆ τὸν πρῶτον γοητευτικὸν συγκλονισμόν, ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ὄραματισμοῦ. Ὅταν ἐφθάσαμεν ὄρμησεν ὁ Κορυθίδης, ἀγκάλιασε τὸ Ἀντιοχικὸν μνημεῖον καὶ ἐφίλησε τὸ μάρμαρόν του. Ἀφοῦ δὲ ἐπεσκόπησεν ἔνθους τὰ πέριξ, ἐστράφη καὶ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἔμεινεν ἀκίνητος. Ἐλαμποκοποῦσαν τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὰ γραφικὰ ἔρειπώματα τοῦ κορυφαίου τῆς Αἰσθητικῆς καὶ τῆς Τέχνης δημιουργήματος.

— «Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, τοῦ εἶπα, ἀγαπητέ μου Κορυθίδι, ὅτι πατοῦμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν Μουσῶν καὶ ὅτι ἐδῶ κάπου θὰ εὐρίσκεται καὶ ὁ θρυλικὸς τάφος τοῦ Μουσαίου».

Ἦρχισαν νὰ παρελαύνουν ἐνώπιόν μας τότε εἰς φανταστικὴν σειράν, ὅλοι αἱ ἀρχέγονοι μύσται τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν: ὅλοι οἱ πανάρχαιοι κάτοχοι τοῦ μυστηρίου τοῦ ἠυθμοῦ καὶ τοῦ μέλους· ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι σύμβολα τοῦ ἁρμονικοῦ καὶ τοῦ ὄραίου.

Τελευταῖος ὅλων εἰς τὴν σειράν ἦρχε ὁ γέρων Θυῦλος.

Δὲν ἐλησμονήσαμεν οὔτε τὸν Λίνον. Πῶς νὰ φαντασθῶ τότε, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος: ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐδούλησαν τὸν Λίνον, διότι ἀπέθανεν, ἐγὼ προσέφερον τοὺς καρπούς του, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος νὰ φθνήσκῃ καὶ ἐγὼ τὸν Λίνον τῆς διανοητικῆς παραγωγῆς, τὸν Λίνον τοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον δὲν ἔχει νεότητα, ἀλλ' οὔτε καὶ γῆρας ἔχει.

Τουλάχιστον ὁ φίλος μου ἠτύχησε νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὰς πικρίας τοῦ παρατεινομένου ἐπιλόγου τῆς ζωῆς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος προπέμπει τὰς ἀναμνήσεις του καὶ ἔπεται αὐτός, μόνος, καὶ νεκροπομπὸς καὶ νεκρός.

Ὁ Κορυθίδης ἐγεννήθη εἰς τὴν χώραν τοῦ μυστηρίου, τοῦ ὄραίου καὶ τῆς ἀγάπης. Εἰς τὴν Θράκην τοῦ Ὀρφέως· εἰς τὴν γῆν ἐκείνην ὅπου τὸ ἄσμα ἔκαμνε τοὺς κορμούς τῶν δένδρων νὰ λησμονοῦν τὴν ἀκινήσιάν των· τοὺς βράχους τῶν βουνῶν νὰ λησμονοῦν τὴν ἀναισθησίαν των καὶ τὰ θηρία νὰ ἐξέρχονται ἀπὸ τοὺς φωλεοὺς των καὶ νὰ πλησιάζουν δειλά δειλά, διὰ τὰ ἐνωπιθοῦν τοὺς εὐθέους τῆς λύρας παλμούς.

Ὁ Κορυθίδης δὲν ἦτο ναρθηκοφόρος τις ἐκ τῶν πολλῶν. Ἦτο τέλειος μύστης τοῦ ἐπιστητοῦ, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης. Μὲ πύρρον ἱεροφάντου διέσχίζε τὸ ἔρεβος τῆς ἀμαθείας καὶ διωχέτευσ τὰ διανῆ τῶν γνώσεών του νάματα ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων μέχρι τῆς λαϊκῆς καλύβης. Καὶ αὐτοφωτισζόμενος, ἠρῆνα τὸν μυστικὸν θαλαμίσκον τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν λαβύρινθον τῆς ψυχῆς τῆς γυναικός. Ἄν δὲ πολλάκις ἐξῆλθε νικητῆς τῶν σκέψεων, τοῦτο δὲν ὄφειλεν εἰς τὴν βοήθειαν νήματος, ἀλλ' εἰς τὰ ἐφόδια τῶν γνώσεών του, εἰς τὴν ἰδιοφυίαν του καὶ εἰς τὴν ἔμφυτον εὐθυκρισίαν του.

Τὸ ἀθόρυβον τοῦ ὕφους καὶ τοῦ ἠθους τοῦ Κουρτίδου, ἡ ἀνεπίδεικτος ἐμφάνισις του καὶ ἡ μετριοφροσύνη του — δεῖγμα ἀσφαλές τῆς πραγματικῆς ἀξίας — εἶχαν περιορίσει, τὴν πλήρη διάγνωσιν τῆς προσωπικότητός του, εἰς τὸν κύκλον τῶν διανοουμένων καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνοντων φῶς.

Τώρα πλέον ἡ ἐπίγνωσις αὐτῆ θὰ γενικευθῆ, διότι : ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται, ἀναγνωρίζεται καὶ ὑπολογίζεται ἀκριβῶς, μόνον ἀπὸ τὸ κενὸν ποῦ θὰ μείνῃ μετὰ τὸν θάνατόν του.

Τὸ ἔργον τοῦ Κουρτίδου ὑπῆρξε πολισιχιδές. Ἄλλ' οἱ διακλαδισμοὶ του πάντες ἐκφύονται ἀπὸ ἓνα κεντρικὸν κορμόν, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται : φιλοπατρία καὶ ἀρετή.

Οἱ πνευματικοὶ αὐτοὶ διακλαδισμοὶ δύνανται νὰ διευθετηθῶσιν εἰς δύο συνολικὰ συμπλέγματα : εἰς τὸ παιδαγωγικόν, ψυχολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν καθόλου, καὶ ἐξ ἄλλου εἰς τὸ λογοτεχνικόν, τεχνοκριτικὸν καὶ αἰσθητικὸν καθόλου.

Τὰ δύο αὐτὰ σύνολα θὰ τὰ γνωρίσετε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὰ χεῖλη δύο ἐκ τῶν διαπρεπεστάτων ἐκπροσώπων τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῶν Γραμμάτων εἰς τοὺς ὁποίους τώρα ἀνήκει ὁ λόγος.

Α. Γ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Ὅταν οἱ ἀξιότιμοι κύριοι, οἱ διοικῶντες τὸ «Θρακικὸν Κέντρον», μοῦ ἔκαμαν τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ με καλέσουν, ὅπως μετάσχῳ καὶ ἐγὼ εἰς τὸ σημερινὸν μνημόσυνον, εἶπα εἰς αὐτούς : «Κύριοί μου ! Ὅλοι, ὅσοι θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτὴν τελετὴν, θὰ σᾶς εἴμεθα περισσότερον παρὰ εὐγνώμονες, διότι μᾶς παρέχετε τὴν ἐπιθυμητὴν εὐκαιρίαν νὰ ζήσωμεν ἔστω καὶ ὀλίγας στιγμὰς τοῦ χρόνου ἀποκλειστικῶς μετὰ τὴν μνήμην ἑνὸς εὐγενοῦς μὲν τέκνου τῆς Θράκης, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ πολυτίμου *ἐθνικοῦ ἀνδρός*, ἃν ὡς ἐθνικοὶ ἄνδρες πρέπει νὰ λογίζονται κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς τὸ νὰ ἀνυψῶνται τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον τοῦ ὅλου Ἐθνους. Εἰς τὴν ἀνύψωσιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσαν ὅσον ὀλίγοι ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης διὰ πεντηκονταετοῦς πολισιχιδοῦς πνευματικῆς ἐργασίας, εἰς τρόπον ὅστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ σχεδὸν μορφωμένος Ἕλλην τῶν τελευταίων πενήτηκοντα ἐτῶν, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἔχῃ εἰς τὴν ψυχὴν του κατιτὶ ἀπὸ τὸν Κουρτίδην, κατιτὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμά του, τὰς ιδέας του καὶ τὰς γνώσεις του, κατιτὶ ἀπὸ τὰ συναίσθηματά του καὶ τὴν καρδίαν του, κατὶ τέλος καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕφος του ἀκόμη». Αὐτὰ εἶπα εἰς τοὺς κυρίους τοῦ Θρακικοῦ Κέντρον, εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ ὅλοι σας θὰ ἐλέγατε τὰ ἴδια.

Πολισχιδής είναι, καθὼς εἶπα, ἡ πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἄρ. Κουρτίδου, εἰς ἐμὲ δὲ ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ εἰκονίσω δι' ὀλίγων ἕνα μέρος τῆς ἐργασίας του αὐτῆς, τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν δρασίην του. Ἄλλὰ καὶ ἡ δρασίς του αὐτῆ εἶναι πάλιν πολυμερῆς, δι' αὐτὸ δὲ εἶμαι ἡναγασμένος νὰ ἐξάρω ἐδῶ συντομώτατα τρία μόνον, τὰ μᾶλλον ἐξέχοντα, σημεῖα αὐτῆς, νὰ σᾶς παρουσιάσω δηλαδὴ τὸν Ἄρ. Κουρτίδην α') ὡς ἐπιστήμονα παιδαγωγὸν καὶ φιλόσοφον, β') ὡς μορφωτὴν διδασκάλων καὶ γ') ὡς καλλιεργητὴν τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ὡς συγγραφεὴ δηλαδὴ βιβλίων προφορισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν.

Ὡς ἐπιστήμων παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος ὁ Κουρτίδης στρέφει διαρκῶς τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν *ψυχολογίαν τοῦ παιδίου* ἢ ὁποῖα, καθὼς ἤξεύρετε, ἐρευνᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἡ ὁποῖα δι' αὐτὸ εἶναι ἡ κυριώτερα ἀπὸ τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμας τῆς Παιδαγωγικῆς. Πῶς εἶναι δυνατόν τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπιδοῦ ὁ παιδαγωγὸς ἐπὶ τὴν παιδικὴν ψυχὴν, ἂν δὲν γνωρίζῃ τοὺς νόμους καὶ τὰς ὁποῖους ἐξελίσεται αὐτή; Ἦδη ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ Κουρτίδου, ἡ Γερμανιστὶ γραφεῖσα διατριβὴ του «*Gewöhnung und Gewonheit*» (Ἔθισμός καὶ ἔθος, ἄσκησις καὶ συνήθεια) — ἐργασία, τῆς ὁποίας χρησιμοποίησιν πολλοὶ ὄχι ἀκόμη καὶ σημεῖον αἱ ἐπιστήμας οἱ ἀσχολούμενοι μετ' ἐμῶν — εἶναι προ πάντος ψυχολογικὴ ἐργασία διηρημένη, ὅτι κύριον θέμα τῆς εἶναι ἡ κατάδειξις τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔθους ὡς παιδαγωγικοῦ καὶ διδακτικοῦ μέσου, ἐν τούτοις τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς διατίθεται εἰς τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ψυχοφυσιολογικῶν παραγόντων ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται ὁ ἔθισμός. Ἐπακολουθοῦν ἄλλαι ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, ἑλληνικαὶ αὐταί, καθὼς ἡ «*ψυχολογία τοῦ παιδίου*», «*αἱ ψυχοπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ*», «*αἱ πνευματικαὶ ἰδιοφνίαι*», «*ὁ φόβος παρὰ τοῖς παιδίοις*» καὶ ἄλλαι, διὰ τῶν ὁποίων κατορθώνει ὄχι μόνον νὰ καθιστᾷ τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδίου οἰκείαν εἰς ὅλον ἐν εὐρύτερους ἐπιστημονικοὺς καὶ διδασκαλικοὺς κύκλους, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ ἀναπτύσῃ αὐτήν. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, πολὺ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ καθαυτὸ παιδαγωγικαί, ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ, πῶς πρέπει νὰ διδάσκονται εἰς τὰ σχολεῖα αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, ἰδίως δὲ ἡ Φυσικὴ Ἱστορία, ἡ Ζωολογία καὶ ἡ Βοτανική. Εἰς τὰ σχετικὰ συγγράμματα τοῦ Κουρτίδου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ πρώτη ἐξέγερσις τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν διδασκάλων μας πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἕως τότε ἔζων μίαν αὐτόχρονη ὑποτυπώδη καὶ μαρασμώδη ζωὴν εἰς τὰ σχολεῖά μας. Θὰ ἀπορρήσετε ἴσως, Κυρία καὶ Κύριοι, πῶς ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης, ὁ ὁποῖος ἔξῃχει τόσον ὡς φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ φυσιογνωμία, εἰργάσθη μὲ

τόσον φανατισμὸν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἡ ἀπορία σας ὅμως αὐτὴ θὰ μεταβληθῇ εἰς θανατισμὸν πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν βαθύτητα τοῦ Κουρτίδου, ἂν ἀναλογισθῆτε τὰ δύο κύρια ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα τὸν ὤθησαν εἰς τὴν ἀσχολίαν του αὐτῆν. Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλατήρια αὐτὰ θὰ τὸ ἀκούσητε μὲ τὰς ἰδίας λέξεις τοῦ Κουρτίδου. Ὅταν κάποτε μετὰ τὴν ἐκδοσιν ἐνὸς ἀπὸ τὰ περὶ ὧν πρόκειται συγγράμματά του ἔσπευσα νὰ τὸν συγκαρῶ δι' αὐτό, ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζεν, ὅτι καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι μὲ ἄλλας μου τὰς δυνάμεις διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν φυσιογνωστικῆς διδασκαλίας, μοῦ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς : « Ἀγαπητέ μου φίλε ! Δέχομαι τὰ συγκαρητήριά σου μὲ ὅλως ἰδιαιτέραν χαράν, διότι προέρχονται ἀπὸ ἓνα Παιδαγωγικόν, ὁ ὁποῖος συμφωνεῖ μαζί μου εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ λαοὶ θὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν οικονομικὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, τῶν ὁποίων ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρύτερα στρώματα κατέχουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρας φυσιογνωστικὰς γνώσεις. . . . » Ἀκούοντες τὴν λέξιν « ἀγῶν » μὴ νομίσετε, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ Κουρτίδου ἀπέφει ὡς προορισμὸν τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ἀνταγωνισμὸν. Ὁ ἄκακος παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος ἦτο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον εἰρημιστὴς καὶ ἐπιθυνοῦν μάλιστα τὸς ἄλλοις ἐκλελεῖν τὸν ἀγῶνα. Ὅτι λαοὶ καὶ ἄτομα ἓνα μόνον προορισμὸν ἔχουν, ὅπως ἐν ἀδελφότητι καὶ ἀδελφοσύνῃ προάγουν τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ βλέποντες οὖν τοῦτοις μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν βαθύτητα, ὅτι ἡ ἐκπληρωσις τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ ἀποβαίνει καθαρὰ οὐτοπία, ἐφ' ὅσον δὲν ἀφαιρῆται ἀπὸ τὸ μέσον ὁ ἀμείλικτος οικονομικὸς ἀνταγωνισμὸς, καὶ ἔβλεπεν ἀκόμη, ὅτι αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, μόνον ἂν οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἄτομα προικισθῶν μὲ τὸσας φυσιογνωστικὰς γνώσεις, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὑποτάξουν τὴν φύσιν εἰς τοὺς σκοποὺς των καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τοιουτοτρόπως τὴν ὕλικήν των εὐημερίαν, διὰ νὰ ἠμποροῦν κατόπιν νὰ ἐπιδίδονται ἀπερίσπαστοι εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν εὐγενεστέρων ἰδεωδῶν. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἓνα ἐλατήριον τῆς προκειμένης ἀσχολίας τοῦ Κουρτίδου. Ἀκόμη ὅμως βαθύτερον καὶ φιλοσοφικώτερον εἶναι τὸ ἄλλο του ἐλατήριον. Ὁ Κουρτίδης ἔχει τὴν ὀρθοτάτην γνώμην, ὅτι κάθε ἄνθρωπος, πολὺ δὲ περισσώτερον φυσικὰ ὁ μορφούμενος διὰ τῆς ἀγωγῆς, ὀφείλει νὰ παραδέχεται καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ κάτι τι ὡς προορισμὸν του ὄχι εἰς τὰ τυφλά, ἀλλὰ στηρίζων τὸν προορισμὸν του αὐτὸν ἐπάνω εἰς μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ λέγῃ : « φέρομαι ἔτσι καὶ ἔτσι, διότι αὐτὸ μοῦ ἐπιβάλλει ἡ περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψίς μου ! » Διὰ νὰ σχηματίσωμεν ὅμως μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ ἔχωμεν σχηματίσει μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ ὅλου κόσμου, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ἡ ζωή.

Ἄλλὰ διὰ τὴν σχηματίσωμεν μίαν ὁρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐρευνήσει καὶ νὰ ἔχωμεν γνωρίσει τὴν οὐσίαν καὶ τῶν δύο συντελεστῶν τοῦ κόσμου, τοῦ πνεύματος δηλαδὴ καὶ τῆς φύσεως, καθὼς καὶ τὴν σχέσιν, ἣ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ αὐτῶν. Ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς φύσεως καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὸ πνεῦμα εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἄνευ τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς μιᾶς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τῆς ζωῆς μας καὶ τοῦ προορισμοῦ μας. Ἴδου λοιπόν, διὰ ποῖον ἄλλον λόγον ἀπέδιδεν ὁ Κουρτίδης τόσην σημασίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως.

Ἄλλ' ἂν εἶναι τόσον σπουδαία ἡ δρᾶσις τοῦ Κουρτίδου ὡς ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ καὶ φιλοσόφου, δρᾶσις, διὰ τῆς ὁποίας συνετέλει ἐμμέσως μὲν, οὐχ ἦττον δ' ὅμως σημαντικώτατα καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σπουδαία ἢ ἄμεσος ὑπὲρ αὐτῶν ἐργασία του, ἡ δρᾶσις του δηλαδὴ ὡς *μορφωτοῦ διδασκάλων*. Ὑπηρετήσας ἐπ' ὀλίγον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ *διδασκαλικοῦ* σταδίου του ὡς καθηγητῆς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὸ *Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν* ὑπηρετήσας κατόπιν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς τοῦ αὐτοῦ μαθήματος εἰς τὸ *Διδασκαλεῖον θηλέων Ἀθηνῶν*, τὸ συντηρούμενον ὑπὸ τῆς *Φιλικοπαιδευτικῆς Ἐταιρείας*, καὶ εἰς τὸ *Διδασκαλεῖον Ἡλιαγωγῶν*, τὸ συντηρούμενον ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἑλληνίδων τέλει ἰσὺς ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὡς διευθυντῆς τοῦ *Διδασκαλείου θηλέων Πειραιῶς*. Ἀπὸ τὸν σύντομον αὐτὸν ἀπολογισμὸν τῆς διδασκαλικῆς του δρᾶσεως παρατηρεῖτε, Κυρία καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἀφιέρωσεν ὅλην σχεδὸν τὴν ἐνεργὸν ζωὴν του εἰς τὴν *μόρφωσιν διδασκαλισῶν*. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε τυχαῖον καὶ συμπτωματικόν, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς ἐσκεμμένης καὶ ἐλευθέρας ἐπιλογῆς του. Ὁ Κουρτίδης ἔλαβεν ὑπ' ὄψει του ἀφ' ἐνός, ὅτι ἡ σχολικὴ ἀγωγή δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποφέρῃ ἀξιόους λόγου καρποὺς χωρὶς τὴν ἀμέριστον συνδρομὴν τῆς οἰκιακῆς, ὅτι δὲ κύριος παροχεὺς τῆς οἰκιακῆς ἀγωγῆς θὰ μὲνη πάντοτε ἡ μητέρα, τῆς ὁποίας πάλιν μορφώτρια θὰ εἶναι πάντοτε ἡ διδασκάλισσα. Ἐξ ἄλλου ὁ Κουρτίδης ἤξευρε πολὺ καλά, ὅτι διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκαλισῶν ἀπαιτοῦνται ἀπὸ τὸν Παιδαγωγικὸν καὶ ἄλλα χαρίσματα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποία χρειάζονται διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων. Ὁ μορφωτῆς διδασκαλισῶν πρέπει νὰ εἶναι καὶ πλουσία συναισθηματικὴ φύσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν γυναικειαν ψυχὴν πολὺ εὐκολώτερα καὶ ἀμεσώτερα παρὰ μὲ τὴν ψυχρὰν διάνοιαν. Ἐβλεπε δὲ ὁ Κουρτίδης, ὅτι κατεῖχε τὸ μέσον αὐτὸ τῆς ἐπιδράσεως πλουσιώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν αὐτοὺς ἔθεσεν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ὡς ἀποκλειστικὸν προορισμὸν τῆς ἀμέσου παιδαγωγικῆς

του δράσεως τὴν μόρφωσιν διδασκαλισσῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιλογῆς του αὐτῆς τὸ ἤξεύρετε ὅλοι. Αἱ περισσότεραι, ἀλλὰ καὶ καλύτεραι διδασκάλισσαι τῶν τελευταίων τεσσαράκοντα ἐτῶν εἶναι μαθήτριά του Κουρτίδου, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἀποβαίνει ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους συντελεστὰς τῆς σχετικῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἐπιπέδου τῆς γυναικείας μορφώσεως εἰς τὴν πατρίδα μας.

Ἀσυγκρίτως ὅμως σπουδαιότερα ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε εἰκονισθείσας εἶναι κατὰ τὴν ταπεινὴν μου ἀντίληψιν, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ἡ παιδαγωγικὴ ἐκείνη ἐργασία, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Κουρτίδης ὡς *καλλιεργητῆς τῆς παιδικῆς φιλολογίας*, ὡς συγγραφεὺς ἔργων προωρισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων, διὰ τῶν ὁποίων πλέον ὁμιλεῖ ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν τῆς νεολαίας. Τὸ ζήτημα, ποῖα ἄλλα βιβλία ἐκτὸς τῶν ὀλίγων καὶ κατ' ἀνάγκην ξηρῶν σχολικῶν πρέπει νὰ δίδονται εἰς τὰ παιδιά, ποῖα ἐξωσχολικὴ πνευματικὴ τροφή, ὡς συμπλήρωσις, ἐπέκτασις καὶ ἐμβάθυνσις τῆς σχολικῆς, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ ὡς ἀνακούφισις ἀπὸ αὐτῆν, πρέπει νὰ παύσεται εἰς τοὺς νέους, ἀπασχολεῖ τὸν Κουρτίδην εὐθὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς παιδαγωγικῆς του δράσεως. Τὸ ζήτημα αὐτὸ — ζήτημα, το ὁποῖον εἶναι πάντοτε φλέγον εἰς κάθε μορφωμένην κοινωνίαν, εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς μικροτάτας ἐκείνη πόλεις τῆς Ἀσείας νὰ μὴ λειποῦν σύλλογοι μερμηνοῦτες διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν νέων, σύλλογοι, εἰς τοὺς ὁποίους θεωροῦν ὡς ὑψίστην τῶν τιμῶν, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ ὡς ὑψίστην τῶν ὑποχρέωσιν νὰ μετέχουν ἕξοχοι ἄνδρες καὶ ἐπιφανεῖς γυναῖκες, — τὸ ζήτημα αὐτὸ μόλις ἤρχισε νὰ ἀνακινήται παρ' ἡμῖν, ὅταν ἤρχισεν τὴν σταδιοδρομίαν του ὁ Κουρτίδης. Τὸ εἶχεν ἀνακινήσει πρῶτος ὁ λαμπρὸς σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξέδωκεν ὀλίγα βιβλία διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν, τὰ περισσότερα μεταφράσεις τοῦ ἀειμνήστου Α. Βαμπᾶ, διὰ νὰ τὸ ἐγκαταλίπη ὅμως μετ' ὀλίγον, διότι εἶχε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ πολλὰ ἄλλα, ἐπίσης κεφαλαιώδη, ζητήματα. Ὅτι δὲν ἠμπόρσεν νὰ συνεχίσῃ ἕνας ἰσχυρὸς Σύλλογος, ἀνέλαβε νὰ τὸ κάμῃ ἕνας ἀδύνατος ἰδιώτης, ὁ πολύτιμος Ἕλλην καὶ ἐδῶ παρὼν Νικόλαος Παπαδόπουλος ὁ Ὑδραῖος, ὁ δημιουργὸς τοῦ περιφήμου παιδικοῦ περιοδικοῦ «τῆς Διαπλάσεως τῶν παιδῶν». Μὲ τὸν Παπαδόπουλον ἐσυγγένευσεν καὶ συνεργάτης του εἰς τὴν Διάπλασιν ἔγινεν ὁ ἀειμνήστος Κουρτίδης, διατελέσας ἀρχισυντάκτης τῆς ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Εὐρίσκομαι ἤδη, Κυρίαί καὶ Κύριοι, εἰς τὴν μέσσην ἡλικίαν καὶ ἀναπολῶ, μὲ ποῖαν λαχτάραν ὡς μικρὸ παιδί ἐπερίμενα τὸ νέον φύλλον τῆς Διαπλάσεως, διὰ νὰ διαβάσω τὸ νέον διήγημα, τὸ νέον δραματάκι ἢ τὴν κωμωδιοῦλα, τὸ νέον ποίημα ἢ τὸν νέον διάλογον, τὸν ὁποῖον θὰ εἶχε γράψῃ εἰς αὐτὸ ὁ Αἰμίλιος Εἰμαρμένος,

—εἶναι τὸ ψευδώνυμον, μὲ τὸ ὁποῖον ἔγραψε συνήθως εἰς τὴν Διάπλασιν ὁ ἀοιδῆμος Κορυθίδης. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς ἰδιαίτερα βιβλία, διὰ νὰ γίνουν προσιτὰ εἰς εὐρύτατον κύκλον μικρῶν ἀναγνωστῶν, τέτοια δὲ εἶναι αἱ Παιδικαὶ Σελίδες, τὰ Παιδικὰ Διηγήματα, οἱ Παιδικοὶ Διάλογοι, ἡ Παιδικὴ Ἀνθολογία, τὸ Θέατρον Οἰκογενείας καὶ Σχολείου καὶ ἄλλα. Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου ὀλίγα καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ξένης παιδικῆς φιλολογίας, τὰ ὁποῖα μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὁ Κορυθίδης καὶ ἐκ τῶν ὁποίων Σᾶς ἀναφέρω προχέριως τὴν Ἀνθούλαν, τὸν Γῦρον τῆς Οἰκίας, τὸν Ἀγροτικὸν οἰκίσκον, τοὺς μαθητὰς τοῦ Εὐσεβίου, τὴν Μουφλοῦ, τὸ εἰς τὴν Θάλασσαν, τὸν Ναυαγὸν τῆς Κυνθίας κ.τ.λ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ἰδίως δὲ τὰ περισσότερα παιδικὰ διηγήματά του, εἶναι αὐτόχρημα λογοτεχνικὰ ἀριστουργήματα, εἶναι ἔργα κλασικὰ, δυνάμενα νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους κάθε ἡλικίας. Διότι εἰς αὐτὰ ὁ Κορυθίδης μᾶς παρουσιάζει ιδέας καὶ συναισθήματα θεμελιώδη, ιδέας καὶ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχει καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρεται κάθε ἄνθρωπος ὁποιασδήποτε ἡλικίας. τὰ παρουσιάζει δὲ μὲ λογοτεχνικὴν μορφήν ἀπλὴν καὶ ἀπερίττον, δὲ αὐτὰ δὲ προσίτην εἰς ὅλους. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὁ Κορυθίδης μὲ ὅλα τὰ ἔργα τῆς παιδικῆς φιλολογίας ὁμιλεῖ ἀπ' ἐπιθέας εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν, τὴν τρέφει καὶ τὴν διδάσκει, τὴν ἀνατρέπει καὶ τὴν μορφώνει, τὴν ἐξυψώνει συντόμως εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἐπίπεδον. Καὶ ἂν δὲν εἶχε κάμει τίποτε ἄλλο ὁ Κορυθίδης, θὰ ἔφθανε μόνῃ ἡ ἐργασία του αὐτῆ, διὰ νὰ εἶναι ἄξιος τῆς Ἑθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Δι' αὐτὸ θὰ Σᾶς παρακαλέσω. Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅπως ἀποβλέποντες ἰδίως εἰς τὴν ἐργασίαν του αὐτῆν, ἀποβλέποντες εἰς τὴν εὐγενῆ πνευματικὴν τροφήν, τὴν ὁποίαν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἔδωκε, δίδει καὶ θὰ δίδῃ ἐπὶ μακροῦς χρόνους εἰς τὰ παιδιά μας, θελήσατε νὰ τὸν εὐχαριστήσετε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς Σας, ἐγχειρόμενοι καὶ μένοντες ὄρθιοι ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα. (Γίνεται).

Αὕτῃ εἶναι, Κυρίαί καὶ Κύριοι, μὲ ὀλίγας καὶ ὀχρὰς λέξεις ἡ παιδαγωγικὴ καὶ φιλοσοφικὴ δρᾶσις τοῦ Ἀριστοτέλους Κορυθίου. Τὸ τελευταῖον σημεῖόν της μᾶς φέρει πλέον εἰς τὴν ἐν γένει λογοτεχνικὴν ἐργασίαν τοῦ Κορυθίου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε λογοτεχνήματα ὄχι μόνον διὰ τὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς μεγάλους, ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν θὰ σᾶς παρουσιάσῃ ὁ ἰσάξιός σου συνεργάτης του καὶ ἐπιφανὴς Ἕλληνας λογοτέχνης κ. Γε. Ξενόπουλος. Πρὶν παραδώσω τὸν λόγον εἰς αὐτόν, θὰ Σᾶς παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐπιτάξω εἰς ὅσα εἶπα δύο μόνον λέξεις: Ἡ ὅλη πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἀρ. Κορυθίου, ἰδίως ὅμως ἡ παιδαγωγικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ εἶναι τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην ἐσκεμ-

μένων καὶ ὀργανωμένων μνημοσύνων, ὅπως τὸ ἀποψινόν, διὰ νὰ ἀνακαλεῖται εἰς τὴν μνήμην μας· εἶναι τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ δίδῃ εἰς κάθε μορφωμένον καὶ εὐγενῆ ἄνθρωπον ἀδιακόπως ἀφορμὰς νὰ κίμῃ εἰς τὰ ἄδύτα τῆς ψυχῆς του ἀνεπίσημα μὲν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ὅχι ὀλιγότερον ἱερὰ μνημόσυνα τοῦ Κουρτίδου. Καὶ τὰ μνημόσυνα αὐτὰ θὰ εἶναι ἡ καλύτερα ἀμοιβή, δι' ὅσα εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ Ἑθνους ὁ ἀείμνηστος Ἀριστοτέλης Κουρτίδης.

ΔΗΜ. Ι ΛΑΜΨΑΣ

* *

Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Μοῦ ἀνετέθη νὰ ὀμιλήσω περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μόνον ὡς αἰσθητικοῦ καὶ λογοτέχνου. Ἀλλ' ἡ ἀπομόνωσις κ' ἡ χωριστὴ ἐξέτασις τῶν ιδιοτήτων δὲν εἶναι τόσον εὐχερής. Ὁ ἄνθρωπος δὲν χωρίζεται. Καὶ πρὸ πάντων διὰ νὰ κριθῆ κανεὶς ὡς λογοτέχνης, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ ὅλαι του αἱ ἄλλαι ιδιότητες. Ὅταν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, ἔγραψα ἕνα σύντομον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὀνόμασα «ὁ λογοτέχνης παιδαγωγός». Ἐπὶ ἕλλαξ θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν ὀνομάσῃ «ὁ παιδαγωγὸς λογοτέχνης». Ἀλλὰ κωμειμένου περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν ὀνομάσῃ «ὁ λογοτέχνης». Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης ἦτο «ὁ λογοτέχνης παιδαγωγός». Αὐτὸς εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ. Καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἄποψιν ἦτο τόσον ἰδιότυπος καὶ παραπλοῦς εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν ὑπῆρξεν ἴσως ἄλλος Ἕλλην παιδαγωγὸς μὲ τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου.

Μετὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν, ἠμποροῦμε τώρα νὰ ἐξετάσωμε χωριστὰ τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα τοῦ παιδαγωγοῦ μας. Ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα του στοιχεῖα ἦτον ὁ ἐνθουσιασμός. Τὸ περιστατικὸν τῆς πρώτης ἀθηναϊκῆς ἡμέρας τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τὸ ὁποῖον διηγῆθη ὁ κ. Καμπούρογλος—ὅταν ὁ νέος Θράξ ἐνηγαλίσθη καὶ κατεφίλησε δακρῶν τὰρχαῖα μάρμαρα—μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὸν λογοτέχνην παιδαγωγόν. Ἦτο ἐνθουσιώδης καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς διδύκαλος καὶ ὡς συγγραφεύς. Τὸ ὄραϊον, τὸ ὑψηλόν, τὸ εὐγενικόν, ὅπου τὸ εὐρισκεν, ὅπου τὸ ἐβλεπεν,—ὅπου τὸ ἐφαντάζετο ἴσως ἀκόμη—τοῦ ἀνέβαζε δάκρυα στὰ μάτια καὶ τοῦ ἔκαμνε τὴν φωνὴν παλμώδη. Ὁμιλοῦσε μ' ἐνθουσιασμόν, ἐδίδασκε μ' ἐνθουσιασμόν, ἔγραφε μ' ἐνθουσιασμόν καὶ ἐνηγαλίζετο μ' ἐνθουσιασμόν, ὅπως τὰρχαῖα μάρμαρα, ὅλα τὰ ἰδεώδη. Ἀπὸ τότε πού ἦτο νέος, ἕως τὰ ἐβδομηῆντα του χρόνια. Διαβάστε τὸ τελευταῖον του ἄρθρον, περὶ τῆς γυναικείας ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» ὀλίγον πρὸ

τοῦ θανάτου του : Πάλλεται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν,—τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τὸν κανονικόν τὸν παντοτεινόν, τὸν ἀκούραστον, τὸν ἀδιάπτωτον !

Πῶς κατόρθωνε νὰ τὸν διατηρῇ εἰς τὴν ψυχὴν του, ἀκόμη καὶ εἰς καιροὺς ποὺ δὲν ἔβλεπε γύρω του, παρ' ἀνθρώπους ψυχροὺς, σκεπτικoὺς, ἀπογοητευμένους, κουρασμένους, νεκροὺς; Μυστήριον, ἀλλὰ τὸν διατηροῦσε θαῦμα, ἀλλὰ δὲν τὸ ἄφινε ποτέ. Καὶ ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης δὲν ἔξοῦσεν, ὅπως θὰ ἔλεγε τώρα κανεὶς, εἰς ἄλλον κόσμον ποὺ τὸν ἔπλασε μὲ τὴν φαντασίαν του, ὅπως συνήθως οἱ ποιηταί. Ὅχι. Ἐξοῦσεν εἰς αὐτὸν τὸν πραγματικόν καὶ τὸν κακορίζικον. Ἀλλὰ θὰ ἤξευρε, φαίνεται, νὰ βλέπῃ μόνον τὰ καλὰ του, αὐτὰ νὰ λογαριάζῃ, εἰς αὐτὰ νὰ πιστεύῃ μὲ αὐτὰ νὰ ἐνθουσιάζεται καὶ—τὸ κυριώτερον—νὰ μεταδίδῃ τὸν ἐνθουσιασμόν του εἰς τοὺς γύρω του. Καὶ οἱ γύρω του ἦσαν πρὸ πάντων γυναῖκες,—διδασκάλισσαι, μαθήτρια. Τὰς γυναικεῖας αὐτὰς ψυχὰς, μὲ τὴν διδασκαλίαν του, μὲ τὴν ὁμιλίαν του, μὲ τὰ βιβλία του, μὲ τὴν δρᾶσιν του, μὲ τὸ παράδειγμά του, ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης τὰς ἐκρατοῦσεν ὑπὸ διαρκῆ ἐνθουσιασμόν. Ἦσαν, ἂν θέλετε, ὁ κόσμος του. Καὶ ἂν ἦτο ἐν μέρει δημιούργημά του, ὁ κόσμος αὐτὸς ἦτον ὅμως πραγματικός, καὶ πραγματικὴν εἶχεν ἐπιδράσιν ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἐμπνευστοῦ του. Διὰ ταῦτο, ὁ βεετίζων καὶ λογοτεχνήματα τοῦ παιδαγωγοῦ διακρίνει καὶ εἰς ἐκεῖνα ἀκόμη ποὺ δὲν εἶναι γραμμένα γιὰ παιδιά, ὅτι ὁ γράφων ἀπευθύνεται πρὸς ἀναγνώστιας μετ' ἡλικίαν καὶ εὐαίσθητον ψυχὴν, χρησιμοποιῶν ὅλην τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν εὐαισθησίαν τῆς ἰδικῆς του.

Καὶ ἰδοὺ, μετὰ τὸν ἐνθουσιασμόν τὸ δεύτερον γνώρισμα τοῦ λογοτέχνου παιδαγωγοῦ: ἡ τρυφερότης, ἡ καρδιά. Τὰ διηγήματά του,—καὶ τὰ παιδικὰ καὶ τὰ ἄλλα,—δὲν εἶναι τὰ ἐγκεφαλικά, τὰ λογικὰ καὶ ψυχρὰ κατασκευάσματα τῶν ἄλλων παιδαγωγῶν συγγραφέων. Προέρχονται ἀπὸ τὸ αἶσθημα, ἀπευθύνονται εἰς τὸ αἶσθημα, γεννοῦν τὴν συγκίνησιν, φέρουν τὰ δάκρυα. Ὅταν εἰς τὸ τέλος ἐνὸς διηγήματος δακρύσῃ ὁ ἀναγνώστης, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ δύο αἷτια χωριστά, καὶ σπανίως ἠνωμένα: ἢ ἀπὸ τὴν μεγάλην τέχνην, ἢ ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν τρυφερότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης εἶχε τὸ δεύτερον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς ἓνα διήγημά του,—«τὰ Τρία Τριαντάφυλλα», «τὸ Ποτήρι μὲ τὰ δάκρυα»—κάποτε καὶ μιὰν ἀπλῶς του βιοβρασίαν—τοῦ Ζάππα, τοῦ Καπλάνη, τοῦ Βαρθάκη—χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὰ μάτια του ὑγρά. . . .

Ἀλλὰ εὐαισθησία καὶ καλαισθησία πηγαίνουν τόσο συχνὰ μαζί! Ἴσως θὰ εὑρίσκε κανεὶς, ὅτι γενικῶς ὅλοι οἱ εὐαίσθητοι ἄνθρωποι εἶναι καὶ καλαισθητοί. Ὅπως δὴποτε ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης ἦταν. Κι' ἡ μεγάλη του καλαισθησία διαλάμπει πρὸ πάντων εἰς τὸ λογοτεχνικόν του

ἕφος. Ἦτον ἓνας ἔξοχος *στυλίστας*. Ἄν θέλετε μάλιστα, εἰς τὸ ἕφος αὐτό, ποῦ τὰ περιλαμβάνει ὅλα—ἐνθουσιασμόν, εὐαισθησίαν, καλαισθησίαν—ἔγκειται τὸ λογοτεχνικὸν ἄλαντόν του. Διότι μέγας δημιουργὸς δὲν ἦτο βέβαια ὁ Κουρτίδης. Εἶχεν ὅμως ἓνα προσωπικὸν ἕφος γεμάτο χάριν, δροσιάν, πνεῦμα καὶ ποιητικὰς εἰκόνας ἢ μεταφορὰς θαυμασίας. Ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς πέντε γραμμὰς του χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἓνα *ὄπως*, ἓνα *ὡσάν*. Ἡ εἰκὼν, ἢ παρομοίωσις, ἢ μεταφορά, —τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ ἕφους του. Μετεχειρίζετο τὴν γλῶσσαν—καὶ πρὸ πάντων τὴν μικτὴν καθαρεύουσαν, αὐτὴ ἦτο ἡ γλῶσσα του : Τὴν ἀμιγῆ δημοτικὴν τὴν ἔγραφε κατ' ἀνάγκην,—μὲ ἀπαράμιλλον ἀκριβολογίαν· αἱ δὲ παντοῖαι του γνώσεις, ἢ ψυχολογικὴ καὶ ἢ ἄλλη του σοφία, καθίστων καὶ *οὐσιῶδες* πᾶν ὅ,τι ἤξευρε νὰ γράφῃ τόσοσιν ὡραία. Ἐξ ἄλλου, ἢ τελεία γνώσις τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἢ φυσικὴ του, ὡς εἶπομεν, τρυφερότης, τὸν ἔκαμναν εἰδικὸν συγγραφέα τῆς νεότητος. Ὅ,τι ἔχει δημοσιεύσει εἰς τὴν «Διάπλασιν» καὶ τὰ σχολικά του ἀναγνωστικά, ἀποτελοῦν ἴσως τὸ δημιουργικώτερον μέρος τῆς λογοτεχνικῆς του παραγωγῆς.

Λέγω ἴσως, διότι δὲν ριφονοῦνεύα καίσι, ἔφ' ὅσον τὸ ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μένει σκορπισμένον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Διότι δὲν εἶναι μόνον ἢ «Διάπλασις» τὴν ὁποίαν κατ' ἀρχαίαν ἐτη ἐπισκοποῦσε μετὰ τῶν ἔξοχα παιδικῶν διηγημάτων καὶ τὰ παντοῖα ἀναγνώσματα τοῦ Ἀθηναίου Εἰσαρμένου. Ὅταν ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῆς Γενῆς, μετὰ τὸ δίπλωμά του, διορίσθη μὲν καθηγητὴς, ἐξηκολούθησεν ὅμως ἐντόνον τὴν λογοτεχνικὴν του δράσιν, γράφων εἰς ἐφημερίδας, *κατοδικὰ* καὶ ἡμερολόγια. Ὁ φιλομετρῶν παλαιὸς τόμος τῆς «Ἐστίας»,—καὶ τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς ἐφημερίδος,—τῆς «Ἐβδομάδος», τῆς «Ἐφημερίδος» τοῦ Κορομηλά, τοῦ «Ἄστεος», τοῦ «Νέου Ἄστεος» καὶ τοῦ Ἡμερολογίου Σκόκου, συναντᾷ συχνότατα τὴν ὑπογραφήν Ἀριστοτέλους Π. Κουρτίδης κατὰ τὴν διηγημάτων, χρονογραφημάτων, ψυχολογικῶν, αισθητικῶν καὶ παιδαγωγικῶν μελετῶν, ἢ λογοτεχνικῶν καὶ θεατρικῶν κριτικῶν. Κατόπιν εἰργάσθη, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, εἰς τὰ «Παναθηναῖα» τοῦ Μιχαηλίδου. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὁ παιδαγωγὸς ἀπερρόφα τὸν λογοτέχνην, ὁ καθηγητὴς ἐκυρίευσεν τὸν συντάκτην. Ἡ λογοτεχνικὴ δράσις τοῦ Κουρτίδου εἶναι κυρίως ἀπὸ τὰ 1890 ἕως τὰ 1905. Ἐκτατα ἐμφανίζεται εἰς τὸν λογοτεχνικὸν τύπον ὄλον ἐν ἀραιότερα. Δὲν γράφει σχεδὸν παρὰ βιβλία σχολικά. Κάπου—κάπου κάμνει καμμίαν δημοσίαν διάλεξιν. Ὡστόσο ἢ ἔκδοσις τῆς «Νέας Ἐστίας»,—τοῦ περιοδικοῦ τὸ ὅποιον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διευθύνω,—ἀναξωπυρῶναι τὸν παλαιὸν του ἔρωτα, καὶ ἰδοὺ πάλιν ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης λογοτέχνης. Ἡ μετάφρασις τοῦ «Γυιοῦ» τοῦ Γκούναρσων μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τοῦ νέου συγγραφέως,—τὸ «Χέρι», μία αισθητικὴ

καὶ ψυχολογικὴ ἐξήγησις τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου τοῦ Λαβίντσι, —οἱ «Μαρμαρυγές» συλλογὴ πρωτοτύπων γνωμικῶν, —κι' ἡ μελέτη περὶ τοῦ φιλέλληνος Γερμανοῦ ποιητοῦ Γουλιέλμου Μύλλερ, εἶναι ἀναντιρρήτως ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κομμάτια ποῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικόν μου. Καὶ γνωρίζω μὲ ποίαν ἀγάπην τὸν ἐδιάβαζαν παλαιοὶ καὶ νέοι θαυμασταὶ του, ὁ Κουρτίδης ἐσκόπει, ἀποχωρῶν ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διδασκαλείου, νάφοσιωθῇ πλέον εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ὁ θάνατος, —πρόωρος θάνατος δι' ἓνα τόσον ἀκαίριον καὶ σφριγηλὸν ἑβδομηκοντούτη, —δὲν τῷ ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ὠραίου τούτου σχεδίου.

Δύο λέξεις ἀκόμη περὶ τοῦ Κουρτίδου ὡς αἰσθητικοῦ καὶ κριτικοῦ. Ἡ αἰσθητικὴ ἦτο τὸ μεγαλύτερον ἴσως μέρος τοῦ φιλοσοφικοῦ του καταρτισμοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν εἶμαι διόλου ἀρμόδιος νὰ κρίνω. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ θαυμάζω τὴν γνῶσιν, τὴν εὐκρίνειαν, τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸ πάντοτε αὐστηρὸν ὕφος τῶν κριτικῶν του περὶ λογοτεχνικῶν ἢ θεατρικῶν ἔργων. Ἐνα καιρὸν μάλιστα, δικαίως ὁ Κουρτίδης ἐθεωρεῖτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θεατρικὸς καὶ κριτικὸς, —ὅπως π. χ. σήμερον ὁ Ἄλκης Θρύλος, ὁ ὁποῖος, κατὰ σύμπτωσιν, ἐπὶ ἔργῳ μαθητῆς του.

Καὶ θὰ τελειώσω μὲ τὴν ἐπιμνησίαν τοῦ «Θρακικὸν Κέντρον», τὸ πατριωτικόν, ἀναλήβη τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ διασκορπισμένου αὐτοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τοῦ μεγάλου Θρακῆ. Τοῦτο θὰ ἦτο τὸ ὠραιότερον μνημόσυνον καὶ τὸ προσήκον μνημεῖον.

ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

- 1 Παιδαγωγικὸν Φροντιστήριον τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου, 1891, Κλειὸ Λειψίας.
- 2 Φοιτηταὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους (ιστορ. παιδ.)» περιοδ. «Ἐστία» 1892.
- 3 Ὁ Τολστόη ὡς παιδαγωγός (ιστορ. παιδ.) Παρνασσός 1892.
- 4 Gewöhnung und Gewonheit eine psychologisch pädagogische Monographie 1894.
- 5 Ψυχολογία τοῦ παιδίου. Ἐπετηρίς Δημοτ. ἐκπαιδύσεως Μπουκουβάλα 1902.
- 6 Ἀγωγή τῆς γυναίκος. Πρακτικὰ τοῦ Ἀγέλην. ἐκπαιδ. συνεδρ. 1904.
- 7 Ψυχοπάθειαι ἐν τῷ Σχολείῳ. Ψυχολογικὴ καὶ νευρολογικὴ ἐπιθεώρησις 1906.
- 8 Πνευματικαὶ ιδιοφυΐαι κτλ 1907.
- 9 Διαφορικὴ ἐργασία καθ' ἑαυτὴν. Μελέτη 1907.
- 10 Τὸ συναίσθημά τῆς φύσεως καὶ οἱ Ἕλληνες πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (αισθητικὴ μελέτη) 1909.
- 11 Περὶ οὐείρων. Ἑλλην. Ἐπιθεώρησις 1910.
- 12 Εἰκόνες βίου τῶν ζώων (ἐν συνεργασίᾳ) 1912.
- 13 Ὑποδείγματα διδασκαλίας τῆς Ζωολογίας. 1912 (διδασκτικὴ).
- 14 » » τῆς Φυτολογίας. 1913 »
- 15 Ἡ δημοτικὴ ποίησις εἰς τὰ σχολεῖα. (Διάλεξις εἰς διδασκαλ. συνεδριον) Πινακοθήκη 1916,
- 16 Διαφέρει ψυχικῶς ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα ; Διάλεξις 1917 (ἀδημοσίευτος).
- 17 Ἡ γυναῖκα ἐνώπιον τοῦ κινδύνου. Διάλεξις 1918 (ἀδημοσίευτος).
- 18 Ὁ φόβος παρὰ τοῖς παιδίοις. Ἐκπαιδ. ἐπιθεώρησις Ζαμάνη 1921. Ψυχολ. μελέτη.
- 19 Τὸ Ἑλλην. διήγημα μέχρι τῆς Ἐπανάστασεως. Γραμματολογικὴ μελέτη 1921.
- 20 Ἡ σχολὴ τῶν ἀπόρων παιδίων τοῦ Παρνασσού. (Κοινωνικοπαιδαγωγικὴ μελέτη 1923.
- 21 Ἡ ἀγωγή κατὰ τὴν Μοντεσσόρη. 1924 Ἐλευθερουδάκης.
- 22 Ὁ Βασιλειάδης καὶ ἡ σχολὴ τῶν ἀπόρων παιδίων. 1925 (λογοτεχνικὴ καὶ παιδαγωγ. μελέτη).

- 23 Ἡ μητέρα τοῦ Γκαίτε 1924 } ἀνέκδοτοι
 24 Ἡ μητέρα τοῦ Βύρωνος 1927 }
 25 Μύλλερ, ὁ ποιητὴς τῶν Gaiechenlieder. Περιοδ. «Νέα Ἑστία»
 1927.

Καὶ τὰ λοιπὰ ὡς ἡμετανάστευσις εἰς τὸ σχολεῖον. Ὑγιεινὴ τῆς ψυχῆς. Τὰ
 πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος. Οὐάσιγκτων. Ὁ γῦρος τῆς οἰκίας. Ἡμε-
 ρολόγιον Ἐρημίτου κλπ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ